

Сергійчук О. М.

ORCID 0000-0002-2008-1122

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Україна) E-mail: olenaserghijchuk@gmail.com

Багно Ю. М.

ORCID 0000-0003-3513-6154

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
ДВНЗ Університет Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Україна) E-mail: julijabagno@gmail.com

РОЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті авторами розкрита **мета** роботи – обґрунтувати важливість посилення практичної складової у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Методологія дослідження базується на основних ідеях студентоцентрованого та компетентнісного методологічних підходів. У статті розкрито особливості організації педагогічної практики, зокрема її послідовність проведення: дидактичної, організації педагогічної практики в літніх оздоровчих таборах, навчально-виробничої.

Наукова новизна полягає в тому, що уточнено сутність понять «педагогічна практика майбутніх педагогів», «професійна компетентність майбутнього педагога»; теоретично обґрунтовано організаційно-методичні умови, серед яких: удосконалення процесу організації педагогічної практики; реалізація особистісно-орієнтованого підходу до формування професійної компетентності; формування аналітичних умінь майбутніх педагогів у процесі організації науково-дослідної роботи; подальшого розвитку набули положення про значущість володіння майбутнім педагогом практичними вміннями та навичками здійснювати на високому рівні аналіз та самоаналіз власної діяльності, а також професійно важливих особистісних якостей, реалізація яких забезпечує досягнення позитивних результатів у професійній діяльності.

Висновки дослідження доводять важливість проведення педагогічних практик, за умови їх безпосереднього зв'язку із теорією, що є одним із основних шляхів покращення професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників; велике значення має, щоб майбутній педагог теоретично і практично був здатний проаналізувати свої професійні можливості і на цій основі зміг сформулювати програму власного подальшого професійного зростання в умовах модернізації національної освіти.

Ключові слова: майбутній педагог, педагогічна практика, професійне становлення, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Модернізація національної освіти вимагає підвищення якості професійної підготовки вчителів, які здатні працювати в умовах Нової української школи. Сучасні педагогічні заклади вищої освіти зобов'язані сформувати у майбутніх вчителів професійні вміння, використовуючи технології творчої освіти, здійснюючи мотивовану інтерактивну і проектну діяльність тощо. Накопичення таких професійних умінь та особистісних якостей майбутнього вчителя залежить від організації практичної підготовки майбутнього вчителя як фахівця, особливо актуальним стає з'ясування мети, змісту, форми і завдань теоретичної і практичної підготовки студентів й відповідності цієї підготовки компетентностям, що мають сформуватися у випускника закладу вищої освіти.

Нормативні документи нашої держави постійно регулюють підготовку майбутнього вчителя, про це свідчать Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Концепція «Нова українська школа» (2016), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018), Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2021 року.

Педагогічна практика студентів закладів вищої освіти є невід'ємною складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців, яка спрямована на закріплення теоретичних знань, набуття і вдосконалення практичних умінь та навичок, формування професійної компетенції щодо реалізації державних стандартів, а це в першу чергу дає можливість стверджувати, що педагогічна практика є повноцінною складовою підготовки компетентного та конкурентоспроможного фахівця. Педагогічна

практика майбутніх педагогів – є невід’ємною складовою педагогічної освіти майбутніх учителів, важливим засобом формування професійної компетентності, що забезпечує інтеграцію теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців, ефективну адаптацію студентів до реального педагогічного життя.

На сьогодні правильно організована педагогічна практика, за умови її безпосереднього зв’язку із теорією, є одним із основних шляхів покращення професійної підготовки педагогічних кадрів. У цьому контексті особлива роль відводиться педагогічній практиці у ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», яка є невід’ємним ланцюгом співпраці вишу та закладами загальної середньої освіти, з якими підписані угоди та є спільна мета у підготовці компетентного майбутнього педагога в умовах модернізації вищої педагогічної освіти в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості вдосконалення педагогічної практики присвячені праці Д. Бондар, А. Верхоли, Т. Дятленко, І. Зязюна, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, Л. Хомич, В. Чепікова, О. Щербакова та ін. Важливість педагогічної практики, підвищення її ролі у системі підготовки педагогічних кадрів в сучасних умовах обґрунтовують О. Абдуліна, Ю. Васін, О. Іванова, Н. Кузьміна, О. Козарик, О. Соколова; розробкою практичних питань педагогічної діяльності займаються учені Ю. Василькова, Г. Вороніна, М. Галагузова, А. Мудрик, Р. Овчарова, П. Шептенко; особливого значення педагогічна практика набула в системі багаторівневої підготовки «бакалавр-магістр» у дослідженні Н. Бурлакової; засоби і методи формування дидактичних, комунікативних та інших умінь у процесі педагогічної практики студентів досліджували Є. Орлова, Л. Щелкунова, М. Шубик.

Метою статті є розкриття значення педагогічної практики у підготовці майбутніх педагогів в умовах модернізації вищої педагогічної освіти в Україні.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукової та навчально-методичної літератури з метою порівняння та зіставлення різних підходів до обраної проблеми, визначення її теоретичних основ), емпіричні (педагогічне спостереження, систематизація власного емпіричного досвіду роботи).

Виклад основного матеріалу. Метою педагогічної практики є поглиблення і закріплення теоретичних знань з психолого-педагогічних та фахових дисциплін; безпосередня участь у підготовці і проведенні уроків (за фахом) із застосуванням різноманітних форм та методів навчання; виконання функцій класного керівника і проведення позаурочних та загальношкільних виховних заходів; формування у студентів інтересу до педагогічної діяльності, педагогічних професійних якостей та компетентностей; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду учителів; оволодіння формами, методами, засобами, новітніми педагогічними технологіями здійснення освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти; формування необхідних професійно-педагогічних навичок та умінь для вирішення практичних завдань в умовах реального освітнього процесу у вищій школі; виховання потреби в майбутнього педагога постійного вдосконалення педагогічної майстерності; розвиток творчої ініціативи та конкретних дослідницьких умінь у майбутній професійній діяльності.

Формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності у процесі педагогічної практики забезпечується такими завданнями: ознайомлення із напрямками навчально-виховної роботи у загальноосвітньому закладі та залучення студентів до активної діяльності у ролі вчителя; розвиток комунікативних умінь, професійно-педагогічних навичок та практичних умінь здійснювати виховну роботу; вироблення навичок самостійності у підготовці та проведенні різних форм навчально-виховної роботи та особистісної відповідальності за якість та ефективність цієї роботи; стимулювання творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності; закріплення, поглиблення і збагачення теоретичних знань студентів, застосування отриманих знань при розв’язанні конкретних педагогічних завдань; розвиток у майбутніх учителів педагогічного мислення, здатності до аналітичного осмислення педагогічної діяльності, розширення педагогічного кругозору та формування творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності.

Для вирішення поставлених завдань кафедрою загальної педагогіки і педагогіки вищої школи пропонується навчально-методичний посібник «Організація та проведення практичної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти», до змісту якого включено програми з педагогіки для всіх видів педагогічної практики, які проводяться у виші, зазначено обов’язки керівників практики, права та обов’язки студентів-практикантів, критерії оцінювання їх роботи за підсумками практики, зразки оформлення звітної документації тощо.

Педагогічна практика – важливий етап у системі фахової підготовки майбутнього педагога, в ході якого закладаються основи професійної діяльності майбутніх учителів, які володіють науково-методичною майстерністю викладання, практичними вміннями і навичками; формуються професійні якості особистості майбутнього педагога та інтерес до майбутньої професії в умовах модернізації національної освіти. Тому обов’язковою умовою освітнього процесу у закладі вищої освіти є проходження педагогічної практики, що сприяє формуванню творчо-відповідального ставлення студентів-практикантів до майбутньої педагогічної діяльності, визначає ступінь їх професійної здатності та рівень педагогічної спрямованості, забезпечує вдосконалення основ професійної майстерності як важливої якості особистості майбутнього вчителя.

За педагогічним словником, педагогічна практика – «це спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів, мета якої – виробити у них уміння і навички, необхідні в майбутній професійній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх на педагогічній практиці» [1, 12]. О. Сергійчук, Н. Онищенко та О. Хмельницька педагогічну практику розглядають як обов’язкову складову освітнього процесу педагогічних університетів, яка передбачає

професійну підготовку педагогічних кадрів і підвищення їх кваліфікації та має на меті: навчити студентів творчо використовувати в педагогічній діяльності науково-теоретичні знання і практичні навички, набуті в процесі вивчення педагогіки, психології, окремих методик і спеціальних дисциплін, і застосування їх на практиці; сприяти оволодінню студентами сучасних форм і методів організації освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти та в ін. типу навчально-виховних закладах (гімназіях, ліцеях, коледжах тощо), а також виховувати у студентів інтерес до педагогічної діяльності, сформувати потребу систематично поповнювати свої знання та творчо застосовувати їх в практичній педагогічній діяльності [5, 4-5].

Н. Козакова акцентує увагу на «практику» як «важливу складову професійної підготовки майбутніх учителів, спрямована на закріплення та реалізацію в спеціально створених умовах набутих студентами предметних, психолого-педагогічних, методичних знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності в школі, засіб творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя, формування у нього професійно значущих якостей і готовності до інноваційної педагогічної діяльності [2, 18].

Професійна підготовка студентів у закладах вищої освіти полягає не тільки в тому, щоб надати майбутнім педагогам суму знань, а й разом з ними прищеплювати ціннісне ставлення до професійної діяльності, сформувати у них стійкий професійно-педагогічний інтерес, цінності, здібності та професійно значущі якості, здатність до виконання функцій професійної діяльності, ефективного вирішення навчально-виховних завдань, зорієнтувати на постійно професійний та життєвий досвід.

Педагогічна практика у закладах вищої освіти виступає органічною частиною освітнього процесу і забезпечує поєднання психологічної готовності і теоретичної підготовки майбутніх педагогів з їх безпосередньою практичною діяльністю. Саме на практиці студент може визначитися настільки правильно він обрав для себе сферу діяльності, з'ясувати ступінь співвідношення особистісних якостей з професією вчителя. Власне педагогічна практика сприяє формуванню і розвитку педагогічної ерудиції, педагогічного мислення, інтуїції, здатності до імпровізації, педагогічного оптимізму, педагогічної рефлексії. Однак традиційна система організації педагогічної практики не виконує у повному обсязі завдань, які висувують перед нею сучасні реалії.

Студенти працюють згідно програм педагогічних практик, а саме: під час дидактичної практики (її ще називають психолого-педагогічна), яка носить ознайомлювальний характер із закладом середньої освіти, системою навчально-виховної роботи в школі: студенти-практиканти відвідують уроки за фахом, вчать ся складати конспекти уроків, робити власне їх поетапний аналіз; навчально-виробнича (або переддипломна) педагогічна практика включає відвідування уроків за фахом, розробки конспектів уроків та планів виховних годин, проведення пробних та залікових уроків, виховних годин, обговорення їх, здійснюють психолого-педагогічне вивчення учнів та класних колективів загалом, складають характеристики на них, оформляють та захищають результати педагогічної практики [3, 121].

Особливий зміст та структуру має педагогічна практика в дитячих оздоровчих закладах (ДОЗ), в ході якої студенти-практиканти мають засвоїти знання про особливості планування виховної роботи в ДОЗ; формувати і розвивати навички спілкування з дітьми та молоддю; виявляти індивідуальні особливості дитини; сприймати дитину як співучасника педагогічного процесу; вміти згуртувати дитячий колектив; планувати та організувати дозвілля дітей; самостійно проводити масові заходи; здійснювати патріотичне, моральне, естетичне та екологічне виховання; виховувати культуру поведінки та здоров'я дітей; вести самостійний облік результатів своєї педагогічної діяльності у педагогічний щоденник; аналізувати власний педагогічний досвід.

Перелік, форми, тривалість та терміни проведення педагогічних практик визначаються навчальним планом кожної спеціальності або спеціалізації. У зв'язку з підвищенням вимог до підготовки педагогічних кадрів, сьогодні створена система цілісної побудови педагогічної практики, що передбачає єдність окремих її етапів, наступність ідей, змісту, взаємозв'язку з психолого-педагогічними дисциплінами. Плани педагогічних практик передбачають багатоступеневість, яка на кожному етапі забезпечує чіткий перелік компетенцій, якими повинні оволодіти студенти, визначені цілі і завдання, що характеризують психолого-педагогічну спрямованість його практичної підготовки [5, 8]

Основними завданнями кожної педагогічної практики, яка стоїть перед студентом-практикантом – це реалізація знань, умінь та навичок, набутих ними під час вивчення курсів «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи», «Методика соціально-виховної роботи», безпосередньо у навчальному та виховному процесі школи.

Основні напрями виховних заходів у закладах середньої освіти включають тематику виховних заходів з проблем етично-морального виховання, громадянсько-патріотичного виховання; екологічного виховання; гендерно-сімейного виховання; історія країни; проблеми міжособистісного спілкування; пропаганда здорового способу життя; профорієнтаційний напрямок у старших класах.

Успіх педагогічної практики залежить від вибору базової установи, оптимальної реалізації найдосконаліших методів і прийомів роботи в конкретних умовах, методичного рівня і майстерності викладачів. Вибір типу навчального або виховного закладу для педагогічної практики визначається специфікою факультету, майбутньою спеціальністю студентів. У Державному вищому навчальному закладі «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» створено ефективну мережу баз педагогічних практик спільними зусиллями регіональних органів управління освітою та виробничим відділом нашого навчального закладу із залученням до цієї роботи найдосвідченіших вчителів шкіл, факультетських керівників та методистів [4, 6].

Практика студентів вищих навчальних закладів України є невід'ємною складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців. Вона спрямована на закріплення теоретичних знань, набуття і вдосконалення практичних умінь та навичок, формування професійної компетенції щодо реалізації державних стандартів, а це в свою чергу дає можливість стверджувати, що педагогічна практика є повноцінною складовою педагогічної освіти. А правильно організована педагогічна практика, за умови її безпосереднього зв'язку із теорією, є одним із основних шляхів покращення професійної підготовки педагогічних працівників.

У процесі педагогічної практики необхідно створити умови, максимально наближені до реальних умов самостійної професійної діяльності в школі. Саме під час практики відбувається формування у студентів знань основ професійної діяльності.

Одним із основних принципів модернізації вищої педагогічної освіти та сучасної європейської освіти, що відповідає за якісний бік підготовки та надбання фахових компетенцій майбутніх педагогів, є мобільність студентів та викладачів. Навчання, стажування та дослідницька робота студентів за кордоном продовжує напрями практичної підготовки майбутніх педагогів, збагачує їх індивідуальний досвід, надає можливість дізнатися більше про інші моделі створення та поширення фахових знань. Формування у майбутніх випускників умінь цілісного сприйняття оточуючого світу і відчуття єдності з ним, поєднання професійної мобільності, що ґрунтується на відображенні у змісті освіти основ сучасних знань, наданню йому методологічної й світоглядної спрямованості, об'ємному відображенню навколишнього середовища й підготовки фахівця у певній конкретній галузі, що передбачає набуття знань з обраної спеціальності, є важливим аспектом у професійному становленні студента як майбутнього педагога.

З метою забезпечення ефективного формування професійної компетентності майбутніх педагогів у процесі педагогічної практики нами обґрунтовано відповідні організаційно-методичні умови, серед яких: удосконалення процесу організації педагогічної практики (координація злагодженої взаємодії всіх керівників практики – викладачів закладу вищої освіти та педагогічних працівників закладу середньої освіти; дотримання єдиних вимог керівників практики до оцінки практичної діяльності студента); реалізація особистісно-орієнтованого підходу до формування професійної компетентності (створення ситуації успіху, надання педагогічної підтримки студентам, забезпечення суб'єкт-суб'єктних відносин, розвиток творчої індивідуальності та самостійності); формування аналітичних умінь майбутніх педагогів у процесі організації науково-дослідної роботи (аналізу та самоаналізу діяльності, адекватної самооцінки).

Послідовність проведення кожного з видів практики: дидактичної, організації педагогічної практики в літніх оздоровчих таборах, навчально-виробничої – є логічним етапом у професійному становленні майбутніх педагогів, який поступово і комплексно формує всі складові професійної компетентності.

Таким чином, професійна компетентність майбутнього педагога розкривається як сукупність професійних знань, умінь і навичок, важливих якостей особистості, її прагнення на високому рівні здійснювати навчально-виховну, науково-методичну та соціально-педагогічну діяльність, здатність до самооцінки особистісних властивостей і якостей, а також регулювання процесу професійного становлення.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» з кожним роком намагається розширювати межі діяльності навчального закладу із ЗВО Чехії, Польщі, Туреччини, Німеччини, Китаю та ін. країнами, у рамках академічного обміну студентами, співпрацею між навчальними закладами, участь у міжнародних проектах, організацією міжнародних конференцій, конгресів тощо.

Саме тому професійна підготовка студентів педагогічного ЗВО полягає не тільки в тому, щоб надати майбутнім педагогам певну суму знань, але сформувати у них стійкий професійно-педагогічний інтерес до педагогічної діяльності, та врешті решт визначитися, наскільки правильно він обрав для себе сферу діяльності, з'ясувати ступінь співвідношення особистісних якостей з професією педагога.

Висновки. У межах закладу вищої освіти йдеться про суб'єкт-суб'єктну взаємодію «студент-студент», яка характеризує в більшості денну, заочну, дистанційну форму навчання, а спостереження за освітнім процесом у закладі середньої освіти під час проходження педагогічної практики студентами, дають підстави стверджувати, що більша частина засвоєння знань, впровадження їх у практичну діяльність відбувається саме під час спілкування «студент-практикант – учень». Дуже важливо, щоб майбутній педагог теоретично і практично був здатний проаналізувати свої професійні можливості і на цій основі зміг сформулювати програму власного подальшого професійного зростання в умовах модернізації національної освіти.

Перспективою подальших досліджень є розробка моделі проходження педагогічної практики як результату багаторічної співпраці педагогічних колективів школи та закладу вищої освіти.

References

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv, Ukraine : Lybid.
2. Козакова Н. В. Організаційно-методичні засади педагогічної практики майбутніх учителів початкової школи в умовах ступеневої освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2008. 22 с.
Kozakova, N. V. (2008) *Orhanizatsiino-metodychni zasady pedahohichnoi praktyky maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly v umovakh stupenevoi osvity [Organizational and methodological principles of*

- pedagogical practice of future primary school teachers in terms of higher education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, Ukraine.
3. Педагогічна інноватика: термінологічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): Домбровська Я.М., 2019. 384 с.
Shapran, O. (Ed.). (2019). *Pedahohichna innovatyka: terminolohichnyi slovnyk* [Pedagogical innovation: a terminological dictionary]. Pereiaslav-Khmelnyskyi (Kyiv. obl.), Ukraine: Dombrovska Ya.M.
 4. Положення про проведення практики студентів ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», затверджено рішенням Вченої ради університету від 30.08.2019 року (протокол №1). Переяслав-Хмельницький, 2019. 22 с.
Polozhennia pro provedennia praktyky studentiv (2019) SHEE «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhorii Skovorody» [Regulations on the practice of students of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav]. Pereiaslav-Khmelnyskyi, Ukraine.
 5. Сергійчук О. М., Онищенко Н. П., Хмельницька О. С. Організація та проведення практичної підготовки студентів педагогічних закладів вищої освіти: навчально-методичний посібник. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.): «Видавництво КСВ», 2019. 220 с.
Serhiichuk, O., Onyshchenko, N., and Khmelnytska, O. (2019). *Orhanizatsiia ta provedennia praktychnoi pidhotovky studentiv pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Organization and carrying out of practical training of students of pedagogical establishments of higher education: educational and methodical manual]. Pereiaslav-Khmelnyskyi (Kyiv. obl.), Ukraine : «Vydavnytstvo KSV».

Serhiichuk O.

ORCID 0000-0002-2008-1122

*Ph.D. in Historical Sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of General Pedagogy
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Ukraine) E-mail: olenaserghichuk@gmail.com*

Bahno Yu.

ORCID 0000-0003-3513-6154

*Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate professor,
Associate professor of the Department of General Pedagogy
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Ukraine) E-mail: julijabaghno@gmail.com*

THE ROLE OF ORGANIZATION AND PRACTICAL TRAINING OF FUTURE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

*The authors of the article reveal **the purpose** of the work – to substantiate the importance of strengthening the practical component in the process of professional training of future teachers of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.*

***The research methodology** is based on the main ideas of student-centered and competency-based methodological approaches. The article reveals the peculiarities of the organization of pedagogical practice, in particular its sequence: didactic, organization of pedagogical practice in summer health camps, training and production.*

***The scientific novelty** is that the essence of the concepts «pedagogical practice of future teachers», «professional competence of the future teacher» is specified; theoretically substantiated organizational and methodological conditions, including: improvement of the process of organization of pedagogical practice; implementation of a personality-oriented approach to the formation of professional competence; formation of analytical skills of future teachers in the process of organizing research work; provisions on the importance of the future teacher's possession of practical skills and abilities to carry out high-level analysis and self-analysis of their own activities, as well as professionally important personal qualities, the implementation of which ensures the achievement of positive results in professional activities.*

***Conclusions.** The findings of the study prove the importance of pedagogical practices, provided they are directly related to the theory, which is one of the main ways to improve the training of future teachers; It is important that the future teacher is theoretically and practically able to analyze their professional capabilities and on this basis be able to form a program of their own further professional growth in the modernization of national education.*

***Key words:** future teacher, pedagogical practice, professional development, professional competence.*

Стаття надійшла до редакції 25 жовтня 2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. І. Шапран**